

TÚL A KÉMIAŊ

Ősi öltözködés

Több ezer éve élt elődeink ruházkodásáról nehéz megbízható adatokat szerezni. Ezért is érdekes, hogy két, egymástól független tanulmány ezen a téren ért el új eredményeket a közelmúltban. Kanadai kutatók különböző lelőhelyeken talált állati csontokat hasonlítotak össze: a tapasztalatok szerint a cro-magnoni (modern) ember élőhelyein lényegesen több volt a prémes állatoktól (nyúltól és rókától) származó maradvány, mint a neandervölgyiek lakóhelyein. Ez arra utal, hogy közvetlen elődeink inkább a szőrmet kedvelhették, míg a neandervölgyiek megelégedtek az egyszerűbb állatbőrökkel is. A másik munkában az Alpokban talált nevezetes múmia, Ötzi öltözetét vetették alá mitokondriális DNS-analízisnek. Az adatok szerint kabát- és nadrágszerűsége szarvasmarha, juh és kecske bőrből készült, míg fejedője szarvasbőrt és medveszőrmét tartalmazott.

J. Anthropol. Archaeol. 44, 235. (2016)

Sci. Rep. 6, 31279. (2016)

A múlt gyorsan foszló emlékei

A kelet-angliai Star Carr régóta ismert az archeológiában: itt nagyjából tízezer éves, remek állapotban fennmaradt használati tárgyakat is találtak már ásások során. A 21. század elején a környéket lecsapolták, hogy a földet mezőgazdasági művelésbe vehessék. Nem sokkal ezután váratlan gyorsasággal kezdett romlani az előkerülő leletek állapota. Az angliai York egyetemének munkatársai magyarázatot találtak a sajnálatos jelen-

ségre: a vízszint csökkenése miatt a talajrétegek sokkal többet érintkeznek a levegő oxigénjével. Modellkísérletekben igazolták, hogy a talajban lévő szulfidásványok ilyen körülmények között kénsavvá oxidálódnak, s ez támadja meg a csontokat és a faanyagot.

Proc. Natl. Acad. Sci. USA 113, 12957. (2016)

CENTENÁRIUM

Alfred Stock: Siliciumchemie und Kohlenstoffchemie *Berichte der deutschen chemischen Gesellschaft*, Vol. 50, pp. 170–182 (1917. január–június)

Alfred Stock (1876–1946) német szervetlen kémikus volt. Úttörő munkát végzett a bőr és a szilícium hidridjeinek előállításában, valamint a higanymérgezés kémiai alapjainak kutatásában. A Német Kémiai Társaság díjat nevezett el róla, amelyet 1950 óta mind a mai napig két évente adnak át.

APRÓSÁG

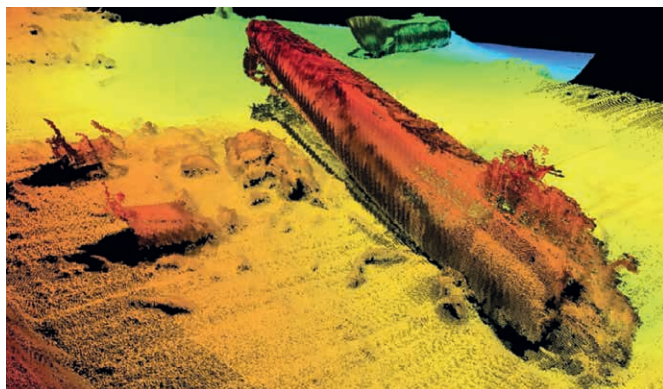
A 2016. október 2-ra kiírt osztrák elnökválasztást a levél-szavazatok borítékaihoz használt ragasztó nem megfelelő minősége miatt kellett elhalasztani.

Higany a tengeralattjáróból

A Norvég Haditengerészet 2003-ban fedezte fel a II. világháborúban elsüllyedt, U-864 jelű német tengeralattjáró maradványait a Fedje-fjordban. A feljegyzésekből ismert, hogy az U-864 hatvan tonnánál is több higanyt szállított, így fontos volt megvizsgálni, hogy a fém mennyire jutott ki a tengervízbe. A kísérletek szerint a roncs környékén vett üledékmintákban a higanykoncentráció sokkal, akár egymilliószor is nagyobb volt, mint a természetes háttérszint. Azonban az ugyanitt fogott rákokban semmiel sem volt több higany, mint a norvég partok mentén máshol. Mindez arra utal, hogy a higany szervezetekbe való szokásos beépülési formája, a metilhigany-kation csak igen kis mértékben keletkezik az U-864 körül uralkodó körülmények között.

Environ. Sci. Technol. 50, 10361. (2016)

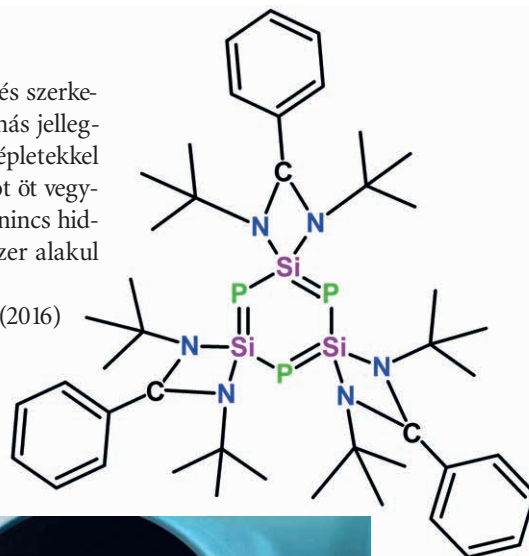

A HÓNAP MOLEKULÁJA

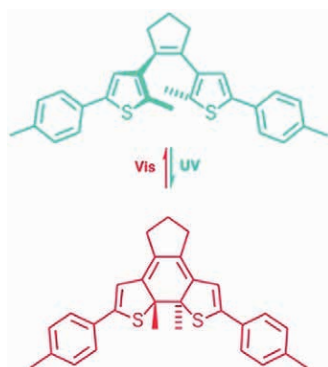
Az ábrán bemutatott trifoszfatriszilabenzol-származék ($C_{45}H_{69}N_6P_3Si_3$) szintézise és szerkezetének kvantummechanikai értelmezése fontos adalékkal egészítette ki az aromás jellegéről eddig felhalmozott elméleti ismereteket. A molekula szerkezetét a szokásos képletekkel nem könnyű ábrázolni: az ábrán nincs sajtóhiba, a használt jelölésmód a szilíciumot öt vegyértékűként ábrázolja, viszont a négyes gyűrűkben vele szemben lévő szénatomon nincs hidrogén (tehát mintha a szén három vegyértékű lenne). Így összetett aromás rendszer alakul ki összesen hat π -elektronnal.

J. Am. Chem. Soc. 138, 10433. (2016)

Fotokapcsoló és fotomemória egy molekularészletben

Két tioféngyűrű között fény hatására kialakuló vagy felbomló kovalens kötéseknél kétféle felhasználását is bemutatták a közelmúltban.

1) A molekularészlet egy amincsoporton keresztül grafénelektrodokhoz kapcsolható, így fényvel vezérelhető nanokapcsoló szerepét töltheti be.

2) Ugyanez a részlet félvezető tulajdonságú szerves polimerbe is beépíthető: ekkor olyan, deformálható számítógépes memóriát lehet készíteni, amely nanoszekundumos lézerpulzusokkal írható.

Az olvasás azon alapul, hogy a tioféngyűrűk kovalens összekapcsolódása jelentősen megváltoztatja a polimer elektromos vezetési sajátságait.

Science 352, 1443. (2016)

Nat. Nanotechn. 11, 769. (2016)

A fájdalom szaga

Állatkísérletekben érdekes megfigyeléseket tettek: ha egereken fájdalommal járó beavatkozásokat végeztek, akkor más, a közelben lévő egyedek is jóval érzékenyebbé váltak a mechanikai, hőmérsékleti vagy kémiai úton kiváltott kellemetlen ingerekre. Ez a távhatás akkor is észlelhető volt, ha ez egerek nem látták egymást, s további kísérletekkel azt bizonyították, hogy kialakulásában a szaglásnak van központi szerepe, de a közvetítő molekulát még nem sikerült azonosítani. Az eredményeknek nagy jelentőségük van olyan szempontból, hogy ezek után figyelembe kell venni őket az állatkísérletek tervezésekor.

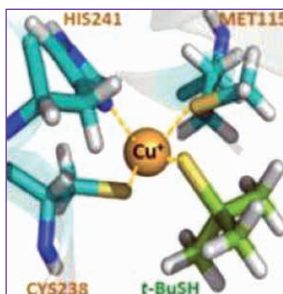
Sci. Adv. 2, e1600855 (2016)

Záptojásszag rézbevonattal

Az emberi orr különlegesen érzékeny a kéntartalmú vegyületek (pl. tiolok) kellemetlen szagára; ez az oka annak, hogy a hidrogén-cianidnál is toxikusabb kén-hidrogén igen ritkán szokott mérgezést okozni.

A szagérzékenység hátterében lévő receptorokat nemrég sikerült azonosítani. Már negyven éve is sejtették, hogy ezekben rézionok lehetnek. Ez valóban igaznak is bizonyult: a nemrég leírt OR2T11 receptor mindkét kötőcentrumában megtalálható ez a fém. Azt is kimutatták, hogy a fehérje csak a hat szénatomnál rövidebb szerves láncot tartalmazó tiolokat köti, vagyis az aktív hely körüli üregnek viszonylag kis méretűnek kell lennie. A receptor viszont akkor is működőképes marad, ha a réz helyébe ezüstionok lépnek.

J. Am. Chem. Soc. 138, 13281. (2016)

Ciklopentazol-anion

Az aromás szerkezetű ciklopentazol-anion (N_5^-) már régóta próbálják előállítani. A kitartó munkát a közelmúltban egy izraeli laboratóriumban koronázta siker. A fenilpentazol reagenttá elemi nátriummal tetrahidrofuranban, így fenilgyököt és ciklopentazol-aniont állítottak elő. Az ion -40°C -on stabilnak bizonyult, így számos reakciója tanulmányozható volt.

Angew. Chem. Int. Ed. 55, 13233. (2016)

Ha észrevétele vagy ötlete van ehhez a rovathoz, írjon e-mailt Lente Gábor rovatszerkesztőnek: lenteg.mkl@science.unideb.hu.

A rovatszerkesztő korábbi írásait is tartalmazó blog elérhető a következő Internet-oldalon: http://www.inorg.unideb.hu/LenteBlog/index_magyar.html